

TEŠKOĆE PRILAGOĐAVANJA OBRAZOVNOG SISTEMA

Nevena Keković

The educational system of Montenegro changed through the history and, at least on paper, reached the level of international standards to which we persistently tend to adapt. On the other hand, we are implacably haunted by the ghosts of the past in everything including education, where we are still not sure if we want to mention with nostalgia how ideal everything used to be, or to strive towards the European standards which are intensively enhanced. The special role of the formal education is to steer the national identity which is always built in schools, and the only question is whether this is done properly. This paper won the second place at the competition of Matica Crnogorska under the title „The Quality of Our Education“.

1. Za šta je osnov osnovno obrazovanje?

*Svako je genije. Ali, ako sudite ribi po
njenoj sposobnosti da se popne na drvo,
živjeće cijeli svoj život vjerujući da je glupa.*

Albert Ajnštajn

Ma koliko stari bili, pamtimo period osnovnog obrazovanja.
Vremenom se sjećanja značajno izbruse ali ostaju neke drage

uspomene, često idealizovane kroz prizmu nostalgije. I to je lijepo. Međutim, sjećamo li se što smo zapravo naučili u tom osmogodišnjem (kao što je sada devetogodišnji) periodu.

Parcijalno gledano, osnovci devedesetih su rijetko imali časove fizičkog vaspitanja. Imali su „fizičko“ u rasporedu časova, a čas se održavao po sistemu – dječacima lopta za fudbal, djevojčicama za odbojku, ili neka šetaju po lijepom vremenu ili razgovaraju u svlačionici kad krenu kiše. Lopte, svakako, onda kada ih škola ima, što nije bilo pravilo. Ukoliko bi malo bolje inspirisan nastavnik fizičkog odlučio ipak da radi po nekom nastavnom planu i programu, na raspolaganju je imao brojne „suvrenire“ iz perioda „one Jugoslavije“, u stanju u kakvom su već mogli do tada biti. Da problem bude veći, mnoge škole širom Crne Gore su i dalje opremljene sličnim rekvizitima, pa djeca, i ukoliko znaju za razboj, medicinku, kozlič, karike, najčešće mogu da oprobaju iste one na kojima su vježbali njihovi roditelji. Opet malo nostalgije.

Što nam (osim blage doze sjete) može ponuditi osnovno obrazovanje koje u određenoj mjeri¹ i dalje koristi iste metode kao kada su u te iste škole išli dedovi i babe današnjih osnovaca?

To „negativno očuvanje tradicije“ u smislu minimalne ili nikakve namjere da se nešto unaprijedi i prilagodi vremenu, počinje od predškolskog razdoblja. Sve počinje od opšteprihvaćenog stava koji vaspitačice i uprave vrtića ponavljaju kao mantru „svi plaču prvih mjesec dana kad ih dovodite“, do onoga „nećeš ustati dok TO ne pojedješ“ i pretrpanih grupa u kojima djeca jedva stoje, a kamoli da se mogu kretati i biti ono što jesu, dinamični, radoznali mali ljudi u razvoju.

---

¹ Uz posebnu napomenu da postoje rekonstruisane sale, kao i kabineti određenih predmeta u određenim školama, pri čemu ipak ostavljamo prostora za raspravu o tome koliko se „novotarije“ kojima se škole opreme, uistinu koriste u svrhu boljeg razumijevanja gradiva.

U smislu održavanja školskih objekata, vidi se napredak, ponekad i ponegdje. Da ne budemo preoštri. No ipak, suštinski, nije problem u tome koliko je puta od početka novog milenijuma okrećena škola. Mnogo veći problem od razbijenih vrata, istrošenih klupa i energetski neefikasnih prozora je to šta se zapravo u tim zgradama uči. Smatramo da ne postoji previše znanja. Znanja nikad dosta. Nije baš tako.

Mnogo znanja ne uči pameti rečeno je mnogo prije školskih reformi, interaktivnih udžbenika i *distance learning* sistema. Prosječan crnogorski osnovac može imati, na primjer, pet predmeta, od čega iz dva mogućnost usmenog ispitivanja, iz jednog testiranja i iz jednog pismeni zadatak. U jednom danu. Onda djeca mole nastavnike koji su malo saosjećajni da odlože provjeru znanja za neki manje intenzivan dan.

Drugim riječima, to da li je cijela jedna generacija djece u određenoj školi zadovoljavajuće usvojila gradivo, zavisi od dobre volje nastavnika.

I uopšte uz osnovnu odgovornost prema budućnosti, koliko često se ozbiljno zapitamo nad konceptom ocjenjivanja? I čemu uopšte služi žigosanje djeteta i tarifiranje po određenoj skali vrijednosti koja je zapravo, vrlo subjektivna, jer nije moguće da normalan čovjek, pa makar bio i najiskusniji nastavnik, bude poptuno objektivna i nepristrasna.

Za početak, možemo razgovarati i o konceptu smanjivnja ocjene na urednost. Nemamo svi lijep rukopis, niti smo svi uredni i te osobine ostaju takve do kraja života. Uštogljeni pogled na perfektne složene linije slova, šalje nam poruku o estetici. Istina, baš je lijepo kad neko ima lijep rukopis i kada je beskrajno uredan po standardima rigoroznog nastavnika. Sa druge strane, postoje analize koje su pokazale da ljudi sa ne tako lijepim rukopisom posjeduju viši nivo inteligencije. Ali, hajde da stavimo na stranu i ta pisanja dokonih istraživačkih timova na dalekom Zapadu. Čak i ukoliko rukopis i urednost ne govori

ama baš ništa o inteligenciji i talentima djeteta, zbog čega to kojom veličinom i oblikom neko piše slova utiče na procjenu njegovog znanja i sposobnost usvajanja gradiva. Sve ovo pod pretpostavkom da je gradivo smisljeno i neophodno za savladati, o čemu bi se takođe moglo dugo diskutovati. Ali stavimo sada nastavni program po strani i osvrnimo se samo na pitanje *urednosti* kao kriterijuma za ocjenu. I to ne kao nečega što dodaje po neki poen izuzetno urednom učeniku. Nipošto. To bi čak bilo u redu. Sa druge strane, reći da neko ne zaslužuje kompletno čistu ocjenu ili maksimalan broj bodova nije prihvatljivo. Ovo se odnosi na čistu estetiku. Što je nastavniku prijatnije oku.

Pokušajmo sa primjerom – zamislite nastavnika fizičkog koji ocjenjuje gimnastiku. Od dvoje jednako spretne djece koja jednako dobro vladaju vještinama preskakanja kozlića ili vježbi na karikama, ipak, nižu ocjenu ima ono koje nije dobro usaglasilo dezen donjeg i gornjeg djela trenerke za vježbu. Jer je neuredno. Još ukoliko je trenerka negdje pocijepana, a frizura ne baš perfektno vezana? U tom slučaju nastavnik ima svako pravo da mu da ocjenu ili makar par poena niže. Jer nije ugodno oku. Možemo pretpostaviti kakav bi *skandal* to izazvao? Tim prije ukoliko bi strogi nastavnik zapisao u obrazloženju „ne baš uredna trenerka i vrlo loše usklađene boje“.

Ipak, svakako da urednost treba podržavati. Kroz estetiku. Ali ne kroz sve ostale predmete. Neko je uredan po školskim standardima jer mu je tako preglednije učiti. Ipak, ljudska svijest (da, da i djeca su ljudi) je raznolika. Neko jednostavno bolje pamti ukoliko crta šeme, neko ima fotografsko pamćenje, a neko baš i ne pa bolje memoriše ono što percipira sluhom. Različiti smo. Potpuno je neprihvatljivo da u 21. vijeku pokušavamo da zagovaramo princip apsolutne jednakosti u najnegativnijem smislu koji isključuje prihvatanje razlika bilo koje vrste.

Prethodno u zaglavlju navedeni citat Alberta Ajnštajna kaže - „Svako je genije. Ali, ako sudite ribi po njenoj sposobnosti da se

popne na drvo, živjeće cijeli svoj život vjerujući da je glupa.“ Upravo na to se školstvo svodi. Dopalo nam se kako se majmun vješto penje na drvo. A pred sobom imamo ribu koja pliva u vodi pod drvetom bez ikakve šanse da se na njega uzverne. Mi ocjenjujemo njenu sposobnost, znanje pa čak i pamet, na osnovu toga što od nje očekujemo da učini. Složićemo se da je spretnost u penjanju vrlo dobra vještina. Ali ona o tome ne zna ništa. I dalje se ne penje niti ima nade da bi uspjela ukoliko bi pokušala. Dakle, nevjerovatno je glupa. Osim ukoliko odlučimo da vidimo ono u čemu je zaista vješta. Upravo to radimo našoj djeci.

1.1 Uloga roditelja

Koliko roditelji pristaju na ovakav vid edukacije, govori činjenica da još uvijek nemamo nikakav vid revolta spram školstva koje se na poslijetku svodi na dobru volju roditelja. Ukoliko je roditelj potpuno isključen i nezainteresovan, značajno umanjuje šanse svog potomka da bude, po standardima savremene edukacije „odličan đak“. Svakako, nije nemoguće. Ali čim televizijske emisije sa posebnim sentimentom pričaju o djeci koja žive i rastu u stanju socijalne potrebe, akcentujući da su uprkos svemu, odlični đaci, znači da to i nije baš uobičajen slučaj, već rijetkost koja ukazuje na darovitost i izražene radne navike djeteta o kome je riječ.

Koncept je takav da nastavnik u školi ispredaje gradivo po strogoj planu, slijepo ga se držeći. Njegov cilj nije da prenese znanje. Cilj je da zadovolji standarde koji su mu postavljeni kao predavaču po formuli koja se vrti oko broja časova, plana i programa i provjere znanja. Taj posljednji dio, provjera znanja jeste zapravo ono što je najspornije. Jer se znanje provjerava, opet, po uštogljenim formama koje neizbježno pokazuju rezultat koji neće nužno odgovarati procentu uspješnosti djeteta u kasnijem životu, bilo obrazovnom ili profesionalnom. I sve to uz

platu kojom nije zadovoljan. Pogubna kombinacija, ne samo po djecu, već i po sve nas koji ćemo izvjesno biti stari i umorni kada stasa ova generacija omladine, koja će trebati da ima za nas strpljenja, razumjevanja i preko čijih leđa ćemo primati penzije.

Savremeni roditelj se minimalno unosi u srž ovog problema. Tek toliko da sa negodovanjem prokomentariše sa ostalim roditeljima pred školom ili eventualno na društvenim mrežama, ali opet, tako da se neki predavač ne uvrijedi, jer će mu se na taj način zamjeriti. Dakle, dobrovoljno autosuzbijanje kritičkog mišljenja. U nastavku rada, biće riječi o kritičkom mišljenju među adolescentima, pa nije loše da opazimo i da je malo vjerovatno da će se ono kvalitetno razvijati uz roditelje koji ga, mada u zreloom dobu, kod sebe svjesno suzbijaju.²

Djeca u školi uče gradivo, koje kući moraju obnoviti. Jer to što je urađeno na času nije dovoljno da se znanje usvoji. Djeca imaju kod kuće jednako mnogo obaveza kao i u školi, ponekad i više. Jer djeca zapravo u školi ne uče. Uče kod kuće. Čitaju, pišu, rade domaće zadatke, uče napamet poeziju i uloge dramskih tekstova. Roditelj je privatni tutor koji mora da se nađe djetetu u tim momentima, jer, u znatnoj većini slučajeva, nije moguće da nastavnik u prekobrojnom odjeljenju njihovom, i ma kom drugom djetetu priđe sa jednakom pažnjom i na pojedinačno prilagođen način. Dakle, taj dio ostaje na roditelju ili staratelju, do momenta kada gradivo postane prezahtjevno, a obaveze prevelike. Tada djeca kreću na privatne, dodatne časove koje plaćaju da savladaju gradivo za koje je već neko plaćen da ih podučava. Sa druge strane, možemo govoriti i o djeci kao razmaženoj i nedovoljno posvećenoj, u čemu bi, zasigurno bilo

---

² Može se postaviti pitanje što je starije „koka ili jaje“, odnosno kako su roditelji koji instruišu svoju djecu po principu „Ćutanje je zlato“, kako bi ih naučili da ne iznose stav suprotan od stava većine, nadređenog, autoriteta, ni u kom slučaju, zapravo postali takvi, ukoliko ne upravo na isti način na koji to, sa koljena na koljeno, prenose na svoje potomke. (prim. aut)

istine. Ali tu već proširujemo problem na aspekt savremenih društvenih vrijednosti koje su vidno poremećene pod surovim pritiskom tranzicije, tako da je kompletna generacija roditelja i djece ostala u raskoraku između obavezujuće prošlosti i navika koje su nametnute nekada ranije i toga da sustignu savremeno društvo čiji su kriterijumi takođe upitni.

Roditelji se takmiče uspjehom svoje djece. Zasnivaju pretpostavke i predrasude o drugim roditeljima iz okruženja na osnovu toga koliko im je dijete dobar đak. Shodno prethodno pomenutim kriterijumima savremenog društva, i ocjene u školi postale su stvar prestiža. Poželjno je da one budu dobre. Milom ili silom. A sila se primjenjuje u raznim oblicima, nad djetetom ili nad nastavnikom, od slučaja do slučaja.

Problem nastaje kada čitavi redovi malih „prinčeva i princeza“ uđu u učionicu i shvate da tamo te titule uopšte ne postoje. Zapravo, da su, manje-više, svi oko njih nečiji „prinčevi i princeze“. Tako, potpuno šokirane novim saznanjem, dočekuje ih gradivo.

Reforma školstva kojim je uvedeno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Crnoj Gori obećavala je da će šestogodišnjaci sjediti za okruglim stolovima i većinu vremena u prvom razredu provesti u edukativnim igrama i sticanju osnovnih radnih navika. Nekad je tome služio vrtić. Već od drugog polugodišta počinju da uče i da nose knjige. Od drugog razreda težina tih knjiga doseže već ozbiljan nivo. Kritičari i nostalgicari na to najradije kažu – „I mi smo nosili teške torbe i što nam fali?“. Pa, zapravo, fali nam. I nama i vama i onima prije nas i vas. Ali, čak i ukoliko nama ništa nije falilo, to ne znači da istim aršinima treba da ocjenjujemo što tačno odgovara djeci 21. vijeka, koja su u svakom smislu drugačija, a posebno u kontekstu potreba. Ukratko – enciklopedije koje smo mi koristili kao najpouzdaniji izvor dodatnih saznanja, zamijenjene su beskrajnim internetom, a pojedine informacije koje su pisale u tim enciklopedijama, nauka je, vremenom čak i demantovala.

Sve navedeno nas vraća na početnu tezu – školstvo se pod hitno mora prilagoditi potrebama naraštaja koji sada stasavaju, a u svemu tome, uloga roditelja ne bi trebalo da bude mentorska, te se školstvo i obrazovni sistem pod hitno moraju vratiti iz roditeljskih domova u škole ili obrazovne institucije.

1. 2. Vannastavna prodaja magle

U međuvremenu, dok je gradivo polako gubilo suštinu, kriterijumi počeli da vrednuju sve sem sposobnost, a učitelji prestali da se fokusiraju na pojedinačna interesovanja – uspješno smo krunisali čitave generacije finih malih mediokriteta. Oni znaju da uče i reprodukuju naučeno. Oni vrlo rijetko dovode u pitanje smisao naučenog. Oni čitaju lektiru iako ih neka druga knjiga više interesuje, ali je ostavljaju za drugi put.

Roditelji ipak, nerijetko vjeruju da njihov potomak može više i da to „više“ nikako ne pruža škola. Istini za volju, ne pruža ni on kao roditelj, jer već od trećeg razreda osnovne škole postoje zadaci koje roditelj ne zna da pojednostavi i prenese djetetu. Tada nastupa dodatna nastava ili privatni časovi.

Ponekad se časovi uzimaju za potrebe one djece koja nijesu uspješno savladala gradivo, popravljaju lošu ocjenu, jako teško im ide poimanje toga što nastavnik predaje. Privatni časovi su tu da premoste njegovu nemoć ili nezainteresovanost i potrebe nastavnog programa, koji neumoljivo postavlja usmene i pismene ispite, potpuno se ne obazirući na pojedinca koji nije savladao gradivo. Predviđeno je da za svoje neznanje dobije jedinicu. I to je sav ljek koji školstvo predviđa.

Sa druge strane, izvan okvira tih „pomoćnih“ časova, koji služe tome da odmjene nastavnika koji nije u mogućnosti, niti ima obavezu da se „spusti na nivo“ nezainteresovanog učenika, postoji još jedan oblik vannastavnog podučavanja. Na oko, djeluje čak i opravdano, jer za razliku od ovog gdje roditelj plaća nekoga da odradi

nemilu dužnost školskog predavača, ovdje roditelj plaća da dijete dobije nešto više od onoga što škola nudi. Dakle, više se ne odgovara na potrebe gradiva, već na potrebe djeteta, odnosno roditelja.

Razne škole i edukativne radionice izvan nastave podstiču dijete da „misli logički“, „brže pamti“, „razvija sopstveni potencijal“... I to je, zapravo u redu. To jeste individualni pristup. To jeste način da se iz malog čovjeka probudi ono što on svojim sklonostima jeste i da se nadomjesti ono što nije u dovoljnoj mjeri. Ali, ukoliko prosječni školarac u Crnoj Gori provede preko 20 sati sedmično u školi, da li je zaista potrebno da odvajaju još vremena kako bi razvio one sposobnosti koje je od samog početka u njemu trebala da razvije škola.

Tu se pitanje vraća kao loptica u novi teren – čemu služi javna škola ako problem na kraju ipak sanira privatna? Zbog čega se državna sredstva opredjeljuju za javno školstvo, ukoliko roditelj naposljetku dodatno optereti svoj i djetetov sedmični raspored kako bi mu omogućio ono što je početni problem našeg obrazovnog sistema – individualnost.

Ove, privatne škole i škole zapravo mogu biti upotrijebljene kao dokaz protiv tradicionalnog uvjerenja da su sva djeca ista i da je koncept učenja definicija napamet, u potpunosti prihvatljiv. Daleko od toga da će dodatna edukacija kroz neformalno obrazovanje ikada postati u potpunosti zamjena za redovnu nastavu, ali ona neupitno daje dobre argumente u korist toga što se može učiniti da bi se školstvo prilagodilo mjeri djeteta, odnosno mjeri nekog budućeg ljekara, fudbalera, vaspitača, političara, trgovca, programera, ili već nekog zanimanja za koje danas i ne znamo da će postojati kada današnji osnovci dospiju na surovo tržište rada.

1. 3. Nevidljiva zelena hemijska

Ne uzimajući sada u obzir kriterijume ocjenjivanja i pod pretpostavkom da su oni u redu, takvi kakvi jesu, možemo nakratko

evocirati uspomene na školske dane većine današnjih radno sposobnih ljudi. Sjećamo se da su naše greške u pismenim radovima, bile podvučene onom strogom crvenom hemijskom. Što se rad više crvenio, bilo je očiglednije kako smo ga zaista loše uradili.

Isto je i danas. Čovječanstvo je od tada izumilo mobilne telefone, automobile na struju, internet u sredstvima javnog prevoza, ali je crvena hemijska ostala kao terapija protiv neznanja. Zapravo, ona nikada nikoga nije natjerala da nešto sazna ili nauči. Samo mu je neumoljivo i rigorozno ukazala na to kolika je neznalica i koliko je pogriješio.

Sa druge strane, uvijek je bilo one djece koja su ponešto uradila bolje od očekivanog. Možda su upotrijebili neku zaista dobro sročenu rečenicu, ili su riješili zadatak na originalan način, ili dodali svom odgovoru nekoliko podataka više od traženog. Zbog čega za njih ne postoji zelena hemijska, na primjer? Ili kakav god način da se ukaže na to da je neko uradio nešto zaista dobro i da to nije neprimijećeno.

Ovdje možemo da se pozovemo na princip „Štapa i šargarepe“ (*Carrot and Stick* - Sistem u kome je neko nagrađen za određeno djelovanje, a kažnjen za drugo – *Cambridge*).³

Nije za očekivati da se primjenjuje samo princip šargarepe gdje se nagrađuje pozitivno djelovanje i na taj način ograničava negativno, bez ikakve sankcije. U praksi, to je rijetko primjenjivo baš u potpunosti. Teško možemo zamisliti nastavnika koji, dok ostala djeca neizdrživo glasno razgovaraju i trče po učionici, svoju pažnju fokusira samo na jednog, mirnog učenika u prvom redu, dijeleći komplimente njegovom ponašanju. Gotovo je nemoguće da bi to rezultiralo dobrim vladanjem sve djece u učionici.

Međutim, zašto smo onda tako olako prihvatili da je princip štapa i samo štapa sasvim prihvatljiv? Dobar učinak na testu nagrađuje se očekivanom dobrom ocjenom. Nema dodatnih

---

³ www.dictionary.cambridge.org

bodova za posebno izraženu kreativnost ili dodatno znanje. Dosegao si kriterijum. Dobio si peticu, eventualno natpis „bravo!“ i to ako si baš sve tačno uradio.

Je li preambiciozno očekivati da dočekamo momenat da se djetetu greška označi crvenom hemijskom, a, u istom tom radu, posebno dobro dat odgovor, zelenom? I da dijete, iako nije sve savršeno uradilo, stekne utisak da je ipak pohvaljeno, jer je taj jedan zadatak realizovalo preko očekivanja. I da li bi to, iniciralo promjenu u učenikovom odnosu prema školi, daleko više nego nizovi crveno podvučenih zadataka koje je izgriješio?

I naposljetku, dok ne dotaknemo pitanje motivacije kroz nagrađivanje „zelenom hemijskom“, možda nije loše da razmislimo i o tome – da li je ocjena namjenjena đaku ili njegovom radu? I kako bismo mogli umanjiti efekat „ličnog“ u školstvu, te ga racionalno preusmjerili ka kvalifikovanju ostvarenih rezultata, bez potrebe da od početka školovanja obilježimo dijete, a ne njegov rad.

2. Kritičko mišljenje među srednjoškolcima – stvarni pokušaj ili optimistični mit

Bolje je ništa ne znati nego znati polovično.

Niče

U periodu srednje škole, konačno, pripremamo učenike za život. Smatramo da su osnove savladali i da sa navršenih 14 godina mogu sasvim racionalno da procijene što žele da rade u budućnosti i da prema tome izaberu srednju školu. Zapravo ne znaju. Većina ne zna. Uspješniji đaci, samouvjereno upisuju gimnaziju, smatrajući da tako neće pogriješiti previše. Zapravo se često desi da u potpunosti pogriješe. Jer to što su bili kriterijumi u osnovnoj školi, u gimnaziji više nijesu. Snalažljivi osnovac

ne mora nužno biti odličan đak gimnazije koja ipak traži više discipline nego kreativnosti.

Svakako, radilo se godinama na tome da gimnazija uguši malo svoju suvoparnost i strogoću radi strogoće i dobije notu primjenjivosti. Odgovor na ove izazove su izborni predmeti. U praksi, mnogi izborni predmeti postoje samo na papiru. Ponekad nedostaje kadra, a ponekad interesovanja učenika, pa u nemogućnosti da se formira grupa, zainteresovani učenik se usmjerava na neki drugi izborni predmet. Treba napomenuti i to da su izborni predmeti obavezni. Ukoliko nema onog koji ti želiš – moraš prihvatiti neki koji ne želiš.

Sa druge strane, pohvalna je inicijativa o stipendiranju za deficitarne kvalifikacije, Ministarstva Prosvjete Crne Gore. Za školsku 2017/2018. stipendije su dodijeljene učenicima koji se školuju za kuvare, pekare, konobare, elektroinstalater, zavarivače, vodoinstalater, keramičare i monter telekomunikacionih sistema. Prema zvanično objavljenoj evidenciji, u prvom krugu konkursa, postojao je čak i višak prijavljenih učenika koji nijesu uspjeli da dobiju stipendiju, za zanimanje kuvara u Plavu i Bijelom Polju, pekara u Podgorici, elektroinstalater u Podgorici, zavarivača u Podgorici i Nikšiću. Sa druge strane, za ostala zanimanja je ostalo slobodnih mjesta, dok se u budvanskoj srednjoj školi niko ne nalazi na evidenciji zahtjeva za stipendiju za zvanje konobara.⁴ Ministarstvo je uz Naknadni konkurs za upisu u srednje škole, raspisalo i Naknadni konkurs za dodjelu dodatne 43 stipendije za deficitarne kvalifikacije, međutim, ni na ovoj evidenciji nema prijavljenih za stipendiju za konobara u Budvi.

Kako je moguće da u crnogorskoj prijestonici turizma, Budvi, baš ni jedan učenik nema namjeru da se školuje za konobara, a za zvanje kuvara se prijavljuju tek u naknadnom konkursu. Ovo nas vraća na gore pomenuti uticaj roditelja. Ukoliko je osnovno

---

⁴ www.mpin.gov.me

škولstvo takvo da se djeca obrazuju velikim dijelom kod kuće, domaćim zadacima i ponavljanjem lekcija, da li je zaista istina da ni jedan budvanski roditelj nije procijenio da je posao konobara dovoljno dobar i koristan, te da sa tako stečenim vještinama njihovo dijete može ostvariti određeni profesionalni uspjeh u životu?

U nastavku, biće riječi o evidenciji zavoda za zapošljavanje koja gotovo da nema problem sa ugostiteljskim zvanjima, posebno ne na primorju. A opet, biće govora i o Zakonu o strancima koji limitira uvoz radne snage za sezonske poslove. Pa ipak, svjedoci smo da tokom ljetnje sezone na primorju mahom rade konobari, šankeri ili kuvari iz zemalja okruženja. Da li možemo naći neku sponu između ova dva fenomena?

Drugim riječima, osnovna škola, ali ni roditelji i staratelji, nijesu izgradili u djetetu kritički odnos ka okruženju. Nijesu djeca razmažena (ili bar ne u ovom kontekstu), već samo prezaštićena od samih sebe. Spriječena da donose svoje zaključke, pa makar se zaključak ticao njih samih. Postavljeni su im parametri po kojima se moraju voditi. Taj parametar je obično najbolji đak u razredu, koji se tretira kao najpametniji i najuspješniji. Ovo jednostavno nije istina. Pitanje inteligencije ili pameti, nema mnogo veze sa školskim uspjehom, sem u domenu brzine savladavanja gradiva. Najbolji učenik, onaj sa savršenim prosjekom 5,00 je zapravo dijete koje se dobro uklopilo u nametnute norme, i kome su standardi crnogorskog osnovnog školstva „legli“. On ili ona, vješt je u učenju. To ga ne čini ni najpametnijim, ni najboljim ni najuspješnijim, uopšteno, već samo najprilagođenijim standardu koji je zacrtan. Ova praksa se nastavlja i kasnije u periodu puberteta i adolescencije, kada djeca već sama po sebi razvijaju kritičko mišljenje i bunt. Ponekad bunt nema mnogo smisla, gledano sa strane, ali je zapravo izuzetno važan. Ta pobuna u mladom čovjeku jeste ono što mijenja poredak i što je učinilo da napredujemo od pećine do nebodera.

Upitno je koliko srednja škola ostavlja prostora za kritičko mišljenje i razvijanje individualizma (ako smo to propustili u periodu do kraja osnovne škole, ovo je posljednja prilika da pokušamo da ispravimo grešku). Plan i program, možda i jesu izrađeni namjenski tako da pomognu učeniku da se usmjeri i da profiliše svoja interesovanja i kvalitete. Napokon, uvidjeli smo da nema mnogo smisla insistirati na tome da baš svi moraju imati iste sposobnosti i interesovanja. Ipak, koliko je zapravo to izvodljivo sa postojećim kadrom. Šta o osjetljivom pitanju individualizma i svim njegovim finesama može znati profesor koji prvog dana školske godine dočeka učenike rečenicom „Ova škola postoji zbog mene, a ne zbog vas. Vi dođete i odete, a ja ostajem.“ Problem počiva u tome što u velikoj mjeri postojeći kadrovi imaju svoj metod rada. Nerijetko su i nostalgični pa govore o tome kako je u njihovo vrijeme sve bilo značajno bolje, tako da ne pokazuju ni osnovnu dobru volju da išta mijenjaju. Njima su promjene po pravilu – loše. Za to vrijeme, svijet se mijenja. Informatičkim znanjem i sposobnošću prikupljanja informacija presudnim za opstanak i uspjeh, srednjoškolci su nadmašili svoje roditelje, vjerovatno i profesore. Dinamika promjena u okruženju uslovlila je i promjene u međuljudskim odnosima i promjene u procesu razvoja mlade ličnosti.

Srednja škola, kažu, nije obavezna. Ipak, postala je. Možda ne na papiru, ali svakako u praksi. I ukoliko nešto tretiramo kao obavezno i podrazumijevajuće, važno je da se ono prilagođava vremenu porebnom dinamikom.

Da ne bude sve u potpunosti jednostrano, činjenica je da su djeca postala zahtjevnija. Možda samo pametnija i radoznalija, a možda i razmaženija. Postoji veliki broj predavača na svim nivoima obrazovanja koji ulažu vanredne napore da učine proces obrazovanja zanimljivijim i primjenljivijim, a opet, postoji veliki broj učenika koji im to onemogućava.

Osjetljivi adolescent nije nikakva novost, kao ni adolescent koji misli da zna sve što se može znati. Ali adolescent koji zaista mnogo zna i koji svakodnevno prikuplja informacije selektivno, ili tako što mu se medijski nametnu, do te mjere da može znati više od svog predavača, jeste izazov sa kojim se obrazovni sistem mora nositi. Zato možemo imati učenika koji je informatički pismeniji od svog profesora hemije, što ne sprečava profesora da pomenutog učenika obori na popravni ispit. Učenikovo interesovanje za informatiku, iako zaista iznadprosječno, neće mu mnogo pomoći u sistemu gdje se nauka nameće.

3. Hiperinflacija visokoobrazovanog kadra

*Odavno sam zapazio da uspješni ljudi
rijetko sjede i čekaju da im se stvari dešavaju.
Oni izađu i dese se stvarima.*

Leonardo da Vinči

Nerijetka kritika na račun svakodnevnog života u Crnoj Gori jeste problem nezaposlenih visokoškolaca. Drugim riječima, podaci iz 2016. pokazuju da je na evidenciji nezaposlenih lica u Crnoj Gori čak preko 9000 visokoškolaca, a među njima i magistri, te doktori nauka. Gdje je zapravo greška? Da li je problem u državi koja ne stvara radna mjesta ili u našem poimanju države kao subjekta čiji je zadatak da radna mjesta „stvori“. Da li zaista postoji fabrika, koja bi se u našem slučaju zvala država, koja postoji samo da bi stvarala radna mjesta u vremenu kada je informatika uznapredovala do nivoa da je zapravo svaki proizvodni proces brži i efikasniji, ukoliko ga obavlja uređaj, a ne na desetine radnika.

Svi smo čuli za radnike koji su u vrijeme industrijske revolucije palili i lomili mašine u strahu da će ostati bez posla. Da li im

je to zapravo pomoglo? Da li bi lomljenje ili jednostavno, neuvođenje naprednih tehnologija u proces proizvodnje pomoglo da se još jedna revolucija ne desi? Ne bi. Jedino rješenje je prilagođavanje napretku. Zvanja koja su bila na izuzetno visokoj cijeni prije dvadeset godina, danas gube na značaju, a da ne govorimo o zvanjima od prije 50 godina koja danas možda više i ne postoje. Zašto onda imamo toliku potrebu da školujemo do fakultetske diplome baš svakoga. Neko je možda dovoljno sposoban da radi i stvara već sa 19 godina, kao maturant. Zbog čega je baš neophodno svakog takvog maturanta, koji će potencijalno postati uspješan mehaničar, ugostitelj, privatnik, poslati na fakultet, kako još najmanje četiri godine ne bi sticao radno iskustvo, koje će njemu kao takvom, izvjesno biti mnogo dragocjenije od bilo kakvih bodova na kolokvijumu. Ostale su nam uvriježene predrasude o značaju obrazovanja kao nečega što se mora desiti. Dakle, nije upitno što mi želimo i što je nama potrebno i što je uopšte cilj. Ne, jedini motiv je da se dođe do diplome, kako bi se moglo reći da je imamo. Da ne bude pogrešno shvaćeno, svakako je potrebno da postoji visoka edukacija i da se, oni koji imaju razlog za to, školuju do najviših zvanja. Bez toga, opet, ne bi bilo ni progressa. Ali ne po svaku cijenu i ne tako da jedini motiv bude diploma. Diploma je samo jedan u nizu epiloga do kojih se dolazi tokom školovanja, a nikako jedini imperativ.

Zadatak srednje škole je bio da pomogne učeniku da shvati što želi, i da mu pojasni da fakultet ne smije služiti kao izgovor, da odgodi momenat samostalnosti na još nekoliko godina. Svakako, taj zadatak škole još uvijek ne ispunjavaju u potpunosti.

3. 1. Privatni fakulteti

Kada govorimo o problemu hiperinflacije visokoobrazovanog kadra, nerijetko ćemo čuti primjedbe na račun privatnih institucija za visoko obrazovanje. Njih (najčešće studenti, roditelji ili

zaposleni na državnom Univerzitetu) optužuju za „olaku porizvodnju kadrova“. Time im se pripisuje da se znanje na ovim institucijama stiče pretjerano lako, da su kriterijumi obesmišljeni i da svake godine iznjedre značajan broj diplomaca koji na tržištu rada pariraju svršenim studentima državnih fakulteta, koji su se, po ovoj pretpostavci daleko više morali potruditi da bi stigli do diplome. Međutim, stvarnost je malo drugačija. Ovo je gotovo u istoj ravni kao da optužujemo proizvođača povrća iz plastenika zato što je konkurent, meni, skromnom proizvođaču povrća iz sopstvenog uzgoja. Ili, korak dalje – kao da optužujemo kupca što se odlučuje za njegovo povrće. Kao na bilo kom drugom tržištu, bilo bi krajnje besmisleno kritikovati odluku nekog čovjeka da kupi određeni proizvod a ne onaj koji bismo odabrali mi.

Znanje ima vrijednost, ma koliko mi željeli da mu damo dozu mističnosti. Ima i cijenu. Da li smo ikada rekli da nije jednako validna diploma samofinansirajućeg studenta državnog fakulteta, kao onog koji je od prve godine na budžetu.

Možda onda možemo da damo prostora sebi da prokomentarišemo i koncept budžetskog finansiranja školarine na institucijama za visoko obrazovanje, koje, naglasimo i to – nije obavezno. Posebno kada je riječ o zanimanjima koja nisu ni u kom slučaju deficitarna. Da li onda možemo ipak dovesti u pitanje smisao izdvajanja budžetskih sredstava za školovanje kadrova u određenoj oblasti iako je spisak njihovih kolega na birou za nezaposlene besmisleno dug? Koliko je, zapravo, razumno da sama država proizvodi sebi novu obavezu? Da li je odgovor na ovo pitanje donekle sadržan u akciji o stipendiranju učenika u oblasti deficitarnih zanimanja na nivou srednjih škola? Imajući u vidu da je ovaj projekat tek stupio na obrazovnu scenu Crne Gore, ostaje da se vidi koliki su njegovi efekti. Svakako ima logike u tome da država, ukoliko već izdvaja novac za nečije obrazovanje (iako nema garancije da će student kasnije znanje primjeniti da doprinese toj istoj državi, umjesto da, po svojoj

slobodi, ode, radi i stvara negdje drugo), ulaže u kadrove koji joj nedostaju. Ipak, ona nesebično ulaže u određenu kvotu svih kadrova, odnedavno i magistarskih studija. Da li smo sigurni da Crnoj Gori zaista toliko fali magistara?

Ipak, odluka da nastavi studije jeste izbor studenta. Ukoliko smatra da ima razlog da to učini, onda je to u redu. Tim prije ako u svoje dodatno obrazovanje ne mora uložiti ništa, jer se za to pobrinula država. Međutim onda nas naposljetku sve vraća na pitanje – da li nakon toga ima pravo da zamjeri državi koja mu je ponudila, ali nije ga i primorala na dalje obrazovanje, to što nije u mogućnosti da nađe adekvatno zaposlenje.

U nastavku će biti riječi i o samom cilju studiranja, odnosno, ukoliko je karijera cilj, da li je uopšte moguće reći da posla nema. Ili samo nema na onaj tradicionalni način na koji smo naučili od svojih roditelja.

Ključni aspekt je slobodno odlučivanje. Posebno pitanje su činioци koji utiču na donošenje odluke pri odabiru fakulteta, ali je činjenica da nije obavezujuće. Na studentu je da na osnovu dostupnih podataka i iskustava prethodnih studenata donese odluku o tome što će studirati i da unaprijed zna da li će i koliko to studiranje koštati. On odlučuje na osnovu svojih prioriteta. Ukoliko su motivi i prioriteti pogrešni, to već nema mnogo veze sa tim kakvog je vlasničkog uređenja obrazovna institucija. Uopšte, parametar privatnog i državnog, treba u potpunosti prevazići kao podjelu, kada je riječ o obrazovnim institucijama. Najprestižniji univerziteti svijeta, zapravo su privatni. Izvjesno da i njih održava njihov profit. Ali to ne znači da će oni unaprijed biti raspoloženi da, mimo kriterijuma, „puste“ studenta da dosegne diplomu, iako je ne zaslužuje.

Ukoliko je cilj studiranja – sticanje znanja, kao i sposobnost prilagođavanju tržištu rada, onda upisujemo odgovarajući studijski program na sopstvenu odgovornost, uz sugestiju koju možemo dobiti, u određenom smislu od države.

3. 2. Evidencija nezaposlenih lica Zavoda za zapošljavanje

Zvuči, donekle jednostavno – ukoliko zanimanja nema na evidenciji nezaposlenih, to znači da ima dovoljno posla za lica navedenog obrazovnog profila. Ipak, nije sve baš tako jednostavno. Ukoliko se evidencija kao takva uzme kao jedini parametar, svakako, odabir profesije je jednostavan – biraj onu kvalifikaciju koje nema na birou, ili, još bolje, koja se intenzivno traži među poslodavcima, jer je nema u dovoljnoj mjeri.

U praksi, takav vid prosuđivanja među mladima nije zaživio i gotovo da niko od njih ne ide prvo u biro, pa onda na šalter za upis studija. To je donekle i opravdano. Jer zapravo je veoma teško predvidjeti što je to što će biti traženo onda kada oni završe studije. Vremena se intenzivno mijenjaju i zahtjevaju intenzivno prilagođavanje. I tu se vraćamo na element buđenja logičke i kritičke misli kod srednjoškolca koju stvara upravo podsticaj zdravom buntom. Ali, pokušajmo uzeti evidenciju nezaposlenih lica kao parametar, uz sve dodatne okolnosti.

Ukupan broj nezaposlenih varira oko 48-49.000, stopa nezaposlenosti iznosi 20,99%, a na evidenciji se u periodu od početka godine do momenta zaključenja rada nalazi 23.735 slobodnih radnih mjesta.⁵ Sa druge strane, znamo da svakog ljeta u Crnu Goru dođe značajan broj (podaci govore o oko zvaničnih 10.000) stranih radnika koji će obavljati sezonske poslove. Država nastoji da to limitira Zakonom o strancima, otežava poslodavcu zapošljavanje stranog radnika, ukoliko takvog može naći u Crnoj Gori. Malo je vjerovatno da u Crnoj Gori nema baš ni jednog nezaposlenog lica koje bi moglo obavljati poslove konobara, šankera, sobarice, recepcionera (da ne govorimo o radnicima na gradilištima, koji su na primorju vrlo traženi tokom cijele godine). Drugim riječima, zakon je sam po sebi

---

⁵ www.zzzcg.me

korektan. Nameće domaću radnu snagu. Ali što ukoliko odgovarajući kadar postoji, ali najjednostavnije rečeno – ne želi da radi? Ili ne želi da radi baš te poslove koji se traže? Poslodavca čeka iscrpljujuća procedura dokazivanja da niko u Crnoj Gori ne ispunjava uslove ili ne želi da radi na određenom poslu, a nakon toga može angažovati stranog državljanina. I vraćamo se na isto.

Potrebu za VIII stepenom stručne spreme imaju isključivo Univerziteti (čak i da prenebregnemo pretpostavku da već imaju sopstvene kadrove za ova mjesta). Malo je vjerovatno da je čak i za najvišu moguću menadžersku funkciju u nekom hotelskom lancu, potrebna doktorska disertacija. Nije daleko od toga ni kada je riječ o VII-2 stepenu, odnosno zvanju magistra. Pa ipak, država nudi ovaj stepen obrazovanja o sopstvenom trošku.

Moramo konstantno imati na umu što je zapravo krajnji cilj – stvaranje kadra. (Tako je, čak i umjetnici predstavljaju kadar, a ne samo umjetnike, ukoliko od svoje umjetnosti žive i stvaraju). Kadar mora biti spreman za tržište rada, domaće ili strano, ali svakako tržište rada u realnom vremenu.

Stvari se mijenjaju, tako da postoji tvrdnja da u momentu kada današnji polumaturanti budu stasali za zapošljavanje, tražiće poslove kakvi danas još uvijek ne postoje. To je normalno, tehnologija napreduje, nauka napreduje, okolnosti se mijenjaju brzo. Odgovor na ovu dinamiku jeste cjeloživotno obrazovanje, kome se u svijetu posvećuje sve veća pažnja. Na ovaj način, formalno i neformalno, svako ima mogućnost da unaprijedi znanje u svojoj struci, ali i da se prekvalifikuje.

Statistika nas navodi na sljedeća pitanja – ukoliko je konstantno veća potražnja za kuvarima nego za menadžerima, zbog čega i dalje insistiramo na tome da „bolje zvuči“ reći da si po struci menadžer, nego kuvar. Posebno ako je riječ o izvanrednim kuvarima čiji prihodi nerijetko prevazilaze prihode zaposlenog kome je radi motivacije i lične satisfakcije dodijeljena

menadžerska titula, a svakako mnogo više od nezaposlenog menadžera koji strpljivo iščekuje poziv sa biroa.

3. 3. Diploma kao imperativ

Po mnogo čemu smo civilizacijski napredovali, i sve te promjene su zasigurno oblikovale i naš mentalitet. Međutim, uporno odbijamo da prerastemo onu čuvenu „Uči sine, da ne bi radio“. I onda, kroz malo sarkazma opazimo, da nakon tolikih godina učenja, „sin“ zaista ne radi, jer za njega nema posla.

Tadašnja fraza o tome kako je poželjno ne raditi, nije zapravo značila to da nema posla i prihoda, već da taj posao bude lagan, a ne fizički naporan. Ovo je sigurno bio zaista dobronamjeran savjet roditelja koji je vrlo naporno radio u nekoj fabrici ili rudniku. Ipak, do danas ne uspijevamo da prevaziđemo taj sindrom „obrazovanja po svaku cijenu“. Nije riječ o tome da treba ostati nepismen, neinformisan i površan, već da moramo da prevaziđemo taj imperativ sticanja diplome radi diplome. I uopšte, bilo koji društveni fenomen koji postane sam sebi svrha, zapravo nema svrhu.

Neko nas je u prošlosti uvjerio da je diploma kruna svega. A potom i da, stekavši diplomu, postajemo neupitno predodređeni za važne funkcije. Zbog toga dolazi do ozbiljnog disbalansa ponude i tražnje. Mi lakomisljeno vjerujemo da je postizanje diplome kraj svem našem trudu, nakon godina ispita, kolokvijuma, seminarskih radova, priprema, noćnog učenja, pokušaja prepisivanja... A onda se iluzija rasprsnje u činjenici da je to tek početak. U tom smislu je možda lakše studentima koji tokom studija rade. Oni stiču radno iskustvo prije diplome, a samu diplomu stiču svjesni o tome što zapravo znači raditi. Oni uglavnom ne žive u zabludi da je novac lako zaraditi i da se u karijeri lako i brzo napreduje. Ovo radno iskustvo ponekad nema veze sa fakultetom koji student studira, ali je daleko bitnije to što on

stiče radne navike i uopšte, poimanje o tome kako funkcioniše proces zarade i potrošnje. To ne može razumjeti ukoliko mu roditelji šalju novac, samo zato što to tako treba.

Inače, imamo nevjerovatnu potrebu da sažaljevamo vrijednog studenta, na primjer, Prirodno-matematičkog fakulteta koji zarađuje novac radeći vikendom kao šanker. A što zapravo želimo reći time? Čija je „greška“ to što je jedan punoljetni, radno sposobni mladi čovjek odlučio da zarađuje novac umjesto da čeka džeparac od roditelja? Najčešće se svi grijesi i nepravde svaljuju na državu. Tako najmanje boli. Svakako nije primjereno da optužimo roditelje što ne zarađuju dovoljno da preko njihovih leđa dijete može svom snagom uživati u čarima studentskog života i posvetiti se isključivo učenju. Jer, zar ima išta važnije od toga da on stekne svoju diplomu i samim tim svoj hljeb. U praksi, nije tako. Diploma nije nikakva ulaznica, nije čak ni preporuka. Ona je kvalifikacija. Potvrda o tome da je onaj ko je posjeduje obrazovno kvalifikovan za obavljanje određenih poslova. A ne i potvrda da će onaj ko je posjeduje, momentalno postati izvršni direktor neke internacionalne kompanije, ili, još bolje, državne firme.

Postoji par nostalgичnih snova koje ćemo morati da odsanjamo napokon i konačno i da počnemo da sanjamo svoje. Jer, zar nije besmisleno sanjati snove svojih roditelja ili dedova i baka, u svakodnevnom životu? Ded je sanjao o tome da kupi čuvenog „fiću“ kome se vrata otvaraju na uobičajenu stranu. Otac je sanjao „Golfa dvojku“. Sin zasigurno ne sanja ni jedno ni drugo, već su mu želje daleko preko toga. Zašto onda i dalje priželjkuje posao koji ga čeka odmah po sticanju diplome (zaboravivši da u očevo, a pogotovo dedovo vrijeme, nije bilo tako mnogo školovanih ljudi) i posao u državnoj službi, sa rednovnom platom i fiksnim radnim vremenom?

3. 4. Nezaposleni preduzetnik

Cilj naslova je bio da inicira pitanje – da li neko ko nije zaposlen može biti preduzetnik? Da li na evidenciji biroa za zapošljavanje imate nekoga sa kvalifikacijom „preduzetnik“? Teško.

Sada se možemo pozvati na još jednu frazu koje se hvataju savjetodavci – „Učenje služi tome da nađeš posao“. Akcentat stavimo na riječ „nađeš“. Što uopšte znači naći posao. Ili naći srodnu dušu. Kao da si našao izgubljeni predmet. Spuštanje ovih važnih životnih pitanja na nivo kišobrana, jakne ili novčanika na odjeljenju izgubljeno-nađeno, nevjerovatno je opasno. Osoba sa kojom želimo da provedemo život se ne nalazi, već se upoznaje, stiče i cjelokupan odnos se razvija posredstvom vremena i niza okolnosti, ali i obostrane želje da se razvije na određeni način. Kada je riječ o poslu, on se takođe ne nalazi. Radije možemo reći da se ostvaruje. Tačno, možemo naći na spisku ponuda neki konkurs za posao koji odgovara našim kvalifikacijama, ali to i dalje ne znači da smo našli posao. Našli smo ponudu. Mogućnost. Ali mogućnost nije uvijek na popisu traženih zanimanja Zavoda za zapošljavanje ili u poznanstvima i kontaktima koji su „obećali posao“. Naprotiv, mnogo veće mogućnosti se nalaze u nama i našoj potrebi da promišljamo. I to je ono čemu bi obrazovni sistem od samog početka trebalo da uči decu. Da misle. Nipošto da im nametne svoju logiku već da ih primora da izgrade svoju.

U ogromnoj želji da svemu damo definiciju (i da kasnije, u toku školovanja zahtijevamo od učenika da definiciju izgovaraju napamet), imamo i nekoliko definicija preduzetništva:

– Preduzetništvo je djelatnost usmjerena na pokretanje, organizovanje i inoviranje poslovanja preduzeća, sa osnovnim ciljem stvaranja novog tržišta i ostvarivanja dobiti. Ono je vezano za

*sve aspekte ljudskog ponašanja i djelovanja – razvija kreativnost, pospješuje rađanje ideja i obogaćuje ljudske potrebe.*⁶

*– Sposobnost i želja da se razvije, organizuje i upravlja poslovnom prilikom, uprkos svim rizicima, u cilju stvaranja profita. Najočigledniji primjer preduzetništva je započinjanje novog posla. U ekonomiji, preduzetništvo u kombinaciji sa resursima u vidu zemlje, radne snage ili prirode i kapital, mogu proizvesti profit. Preduzetnički duh, karakteriše inovativnost i preuzimanje rizika, i on je esencijalni dio ukupne mogućnosti nacije, da uspije čak i na promjenljivom i sve više konkurentnom globalnom tržištu. (Business dictionary)*⁷

*– Aktivnost stvaranja novca započinjanjem ili pokretanjem poslovanja, posebno onda kada to uključuje finansijski rizik. (Oxford)*⁸

*– Sposobnost za započinjanje novog posla, posebno onda kada to uključuje primjećivanje novih prilika. (Cambridge)*⁹

Sve prethodne definicije se razlikuju donekle, zajedničko im je to da sve govore da je preduzetništvo način za stvaranje profita. Profit je još uvijek neprijatna riječ. Asocira na profitera. Na nekoga ko nema nikakvu drugu emociju sem prema svom novcu i kapitalu (i kapital se još uvijek tretira kao ružna riječ, jer vjerujemo da se odnos prema sopstvenom kapitalu drastično kosi sa moralnim vrijednostima socijalizma, iako to nije u potpunosti tako). A onda smo, sa druge strane nezadovoljni kada mladi čovjek nema posla, jer samim tim nema novca, nema samostalnost, nema mogućnost da zasnuje porodicu i uopšte, da odraste. Nije odrastanje svedeno na punoljetstvo. Ta sitna mogućnost da čovjek sam putuje, bez saglasnosti roditelja i da upravlja motornim vozilom, nema neku težinu sa aspekta

---

⁶ Penezić D Nenad, *Kako postati preduzetnik*, 2003, Beograd

⁷ www.businessdictionary.com

⁸ www.oxfordlearnersdictionaries.com

⁹ www.dictionary.cambridge.org

samostalnosti, ukoliko je isti primoran da novac za putovanje ili gorivo, ipak traži od roditelja.

Navedene definicije su, na žalost, izostavile jedan bitan element – entuzijizam. Ni jedna ne navodi koliko je entuzijazma potrebno da bi se započeo posao uz sve rizike. To je izuzetno važno, jer razbija ljušturu suvoparne trke za novcem i daje pojmu jedan zdrav oblik, gdje je preduzetnik čovjek koji unosi svoj entuzijizam u ono što radi. U preduzetničke poduhvate zato, vrlo često, prerastu neki dječji snovi i mladi ljudi postaju ono što su oduvijek sanjali, iako se tada činilo kao besmisleno maštanje.

Zbog ovoga je izuzetno važno da školstvo usmjerava mladog čovjeka ka kreativnosti, čak i improvizaciji, da mu dopusti da bude drugačiji, da ne pokušava da ga okuje u okvire jednoličnog. Bilo bi nepravедno reći da se ka tome ne krećemo uopšte. Uglavnom vrlo stidljivo, ali se vide pomaci. Vlada stipendira učenike koji odluče da upišu stručnu srednju školu i steknu deficitarne kvalifikacije. Možda smo uočili da bi finansijski stimulans nadjačao potrebu roditelja da se u komšiluku hvale kako im potomak uči gimnaziju, iako nijesu sigurni zašto je to zapravo toliko bitno.

Na fakultetima se preduzetništvo vrlo aktivno izučava. Iako ono nije stvar isključivo ekonomije i menadžmenta već bi bilo izuzetno primjenljivo i na svim ostalim fakultetima. Jer, nije ovdje riječ o izučavanju preduzetništva kao teorijskog fenomena, već o stimulanju uma da promišlja što to korisno za svoje okruženje može učiniti svojim znanjem. Neko može postati profesor i prenositi znanje narednim generacijama. Neko će biti ljekar. Neko hotelijer. A neko će tokom studija uočiti određeni nedostatak u svom okruženju i razviti način da taj nedostatak nadomjesti. Taj svoj „način“ nazvaće biznisom. On je preduzetnik. Ne zbog toga što je osnovao svoju firmu već što je pronašao način da uradi nešto drugačije i, najvjerojatnije, bolje nego što se radilo do sada.

Napokon, moramo pokušati da minimalizujemo (preambiciozno je potpuno je eliminisati), frazu „odgovoriti na potrebe tržišta rada“. Tako se stiče utisak da zapravo i ne živimo za sebe, već da bismo zadovoljili potrebe tržišta. Zbog čega bismo bili samo podređeni element tržišta rada, ukoliko možemo, na određeni način biti njegovi kreatori? To je cilj – školovan, mlad čovjek, svjestan okolnosti savremenog društva sa svim njegovim vrlinama i manama, koji, umjesto da pomirljivo pada pod uticaj, preuzima inicijativu i – počinje da utiče.

4. Istorija obrazovanja u Crnoj Gori

*Hegel negdje primjećuje da se sve velike
svjetskoistorijske činjenice i ličnosti pojavljuju
takoreći dva puta. On je zaboravio da doda:
jedanput kao tragedija, drugi put kao farsa.*

Karl Marks

Tradiciju obrazovnog sistema u Crnoj Gori nije moguće osporiti. I mada do danas nijesmo u mogućnosti da pariramo svjetskim univerzitetima značajno većih država, neupitno postoji viševjekovna težnja ka saznanju.

U Crnoj Gori je radila prva štamparija Evrope, pa je već krajem XV vijeka u njoj završeno štampanje *Oktoiha* (1494). Postoji tu i čuvena istorijska priča koja nevjerojatno poetski prikazuje simboliku crnogorske istorijske stvarnosti, o tome kako je Petar II Petrović Njegoš osnovao štampariju, a već njegov naslijednik, Danilo je bio primoran da pretače slova Njegoševe štamparije u olovne metke kojima je branjena crnogorska sloboda. Ova simbolička veza između nauke i slobodarstva dosegla je do danas. Napokon, vjerujemo da ćemo se

odmoriti od proizvodnje oružja, ali naše oružje sada ponovo biva naše znanje. Zvuči laskavo i možda mnogo puta upotrijebljeno, ali je tako. Crna Gora nema resurse u vidu raskošnih prostranstava, beskrajnih obradivih površina, niti brojnu populaciju. Međutim, savremeno društvo sve manje počiva na kvantitetu. Uz ono što imamo, i sposobnost rasuđivanja, dakle, znanje, mi možemo nadjačati izazove vremena u kome živimo. Ovdje nije riječ samo o zaštiti od ekonomskih neprilika, već i političkih i kulturoloških.

Kad je riječ o njegovanju patriotskog odnosa prema državi, poput onoga „Ne pitajte što država može učiniti za vas, nego šta vi možete učiniti za svoju državu“, Džona Kenedija, trebaće nam, ipak, još malo vremena. Za početak, bezuslovni patriotizam u kome volim državu jer je moja, a ne iz nekog konkretnog razloga, najizraženiji je onda kada je građanin zadovoljan. Koliko je to moralno ispravno, ne vrijedi diskutovati, jer, Crna Gora je istovremeno i mlada i stara. Istorijski jeste stara država koja je samo vratila svoju nezavisnost istorijskim Referendumom 2006. godine. Sa druge strane, za sve one koji su živjeli prije referenduma, ona je tada tek „postala“ nezavisna. Matematički, oni su duže živjeli u zajednici, od FNRJ, SFRJ, SRJ i naposljetku SiCG, nego u nezavisnoj Crnoj Gori. Sve naše nade za poimanje Crne Gore kao neupitne cjeline, čija se samostalnost ne dovodi u pitanje, počivaće na generacijama djece koja i ne znaju (sem iz priča i knjiga) da je ikada bilo drugačije. To ne znači da svi oni koji su svojim glasom dali podršku obnovi nezavisnosti nijesu iskrene patriote, štaviše! Već samo da u njihovoj generaciji još uvijek postoji neka emocija koja se može nazvati nostalgija, kao i sjećanje na činjenicu da je nekada bilo drugačije.

Kolika je obaveza škole kada je riječ o formiranju odnosa prema državi? Sve dok se djeca školuju besplatno, o trošku

države – škola ima obavezu da im pomaže u formiranju identitetskog bića, te odnosa prema državi u kojoj stasavaju. Pa čak i ukoliko se djeca obrazuju u privatnoj instituciji – dok god je ta institucija u određenoj državi, ima obavezu da usmjeri učenika.

U svim američkim školama se na početku radnog dana intonira himna. Taj osjećaj pripadnosti je daleko značajniji od bilo kakvog ubjeđivanja. Postoje predmeti koji više ili manje mogu oblikovati odnos prema nacionalnom identitetu (koji, očigledno, i dalje moramo razvijati iako on postoji).

4. 1. Istorija

Za početak, evo citata francuskog književnika Anatola Fransa, koji je rekao da su „istorijske knjige koje ne sadrže laži izuzetno dosadne“. Istorija se dogodila dovoljno davno da dva različita autora mogu imati različit odnos prema istorijskom događaju, pogotovo ukoliko danas više nema živih svjedoka. Pisani tragovi mogu i ne moraju biti neoborivi argument.

Istoriji se prilazi sa one strane sa koje je to u određenom momentu pogodno. Krajem devedesetih godina prošlog vijeka udžbenici Istorije za osnovne škole, pominjali su Podgoričku skupštinu opisujući je kao „najveći događaj u istoriji svih jugoslovenskih naroda“. Nakon toga je tačka. Nema ulaženja u polemiku da li je „najveći događaj“ uzrokovao nešto loše i da li je neko ko je bio važan čimbenik i na koga je ovo pitanje značajno uticalo, ostao primjetno nezadovoljan. Posebno je važno naglasiti da tadašnji udžbenici Istorije za osnovne škole, nijesu štampani nigdje drugo do u Crnoj Gori (iako je veći dio udžbenika bio štampan u Beogradu, poput matematike, hemije, biologije...). Dakle, Crna Gora je prenosila takav stav djeci. Da

se ogradimo od činjenice da nije postojao ni reciprocitet u uzajamnom izučavanju prošlosti dva naroda koji su tvorili zajednicu Srbije i Crne Gore, odnosno, improvizovanu Jugoslaviju. Niko nije spominjao ništa o progonu crnogorskog Kralja. Radije su to formulisali kao njegovu želju da se povuče, ili, drastičnije, samovolju i kukavičluk. I ništa sem toga.

O tome koliko je politika samog Kralja Nikole odgovorna za predstojeće događaje, takođe je trebalo objasniti učenicima, ukoliko smo željeli da im stvorimo racionalnu sliku. Na zvaničnom školskom udžbeniku iz doba Kralja Nikole, na prvoj strani se nalazi Himna Svetom Savi. Tek na dalekoj 74. je državna himna.¹⁰

Na ispravljanju ovih grešaka se radi. Po nekima pretjerano, po nekima nedovoljno. Pitanje je samo da li je naposljetku postignut cilj, odnosno, da li na osnovu lekcija iz predmeta Istorija, dijete može izvući sopstveni zaključak. Niko ne spori da je nužno malo sugestivnosti, ali je prevashodno bitno da se informacije mogu obraditi i pojmiti, kako bi se istorija kao takva razumjela.

4. 2. Maternji jezik

Naslov sasvim svjesno ne naziva ovaj predmet „Crnogorski jezik“, jer naziv, na žalost, nije zaživio u praksi. Roditelji su se nekako odvikli od „Srpsko-hrvatskog“, nešto teže od „Srpskog“, ali se još nijesu sasvim navikli na „Crnogorski“. Još uvijek se taj termin, bilo da je riječ o školskom predmetu ili jeziku većinskog stanovništva Crne Gore, izgovara skromno i stidljivo, a mnogi još navode da im „para uši“.

Još 2008. su predložena, a 2011. uvedena u čitanke dva dodatna slova, u odnosu na dodatašnju azbuku i abecedu. Slova nasta-

¹⁰ Andrijašević Ž, *Nacija sa greškom*, Narodna knjiga, Podgorica, 2011.

la ijekavskim jotovanjem „s“ i „z“, pišu se kao „š“ i „ž“. Norme su standardizovane u dubletima, pa je jednako pravilno izraziti se u jotovanom i nejotovanom obliku, a pretpostavlja se da je obaveza poznavati oba.

Napokon, nakon decenija rigoroznog ispravljanja učenika koji su se samo izražavali onako kako govore sa porodicom i kod kuće (vjerovatno i nastavnik isto tako govori, ali mu je rečeno da to nije pravilno), uvedena je mogućnost upotreba progresivnih jotovanih skupina „će“ i „đe“, pa je pravilno reći „tjerati“, ali i „ćerati“; te „djeca“ ili „đeca“.

Književnost, ipak, mora nadilaziti nacionalni okvir. Generalno, postavlja se pitanje koliko je pristojno književniku ispred imena staviti nacionalni prefiks, ukoliko je njegovo djelo moguće prevesti i ukoliko je ono jednako važno za edukaciju, ma gdje se izučavalo. Ali, maternji jezik, ma kako ga nazivali, posebno u periodu osnovnog obrazovanja, mora imati zadatak da definiše jezički okvir, prilagođen podneblju, odnosno uz uvažavanje identitetskog pitanja koje se upravo kroz jezik i izražavanje oblikuje.

Zaključak

U toku minulog vijeka mnogo toga se promijenilo. Možemo slobodno reći da je malo što ostalo isto. Počevši od garderobe, prehrambenih navika, sredstava prevoza, komunikacije. Čovjek rođen u Podgorici promijenio je čak pet država u kojima živi, a da pri tom nije promjenio stan. Promijenilo se državno i društveno uređenje, navike, svakodnevni život. Da li u tom nizu promjena ima prostora za značajne izmjene u obrazovnom sistemu koji bi bio prilagođeniji takvom okruženju?

Osnovna škola je prošla nekoliko reformi i one su, manje-više uočljive. Ipak, ne možemo konstatovati da one nijesu donijele

ono što je trebalo da bude njihov cilj – više slobode, kreativnosti i više primoravanja učenika na razvijanje sopstvenog stava. I dalje je sve upakovano u okvire propisa i nastavnih planova, osim što neke škole u Crnoj Gori koriste više ili manje savremenih tehnoloških pomagala.

Nema ničeg pogrešnog u uvođenju uniformi. Sa aspekta psihologije one imaju svoje pozitivno djelovanje i same po sebi nameću disciplinu i na određeni način obavezuju. Kreativnost ne znači biti nedisciplinovan i neodgovoran. Uniforma poručuje djeci da su svi jednaki u kontekstu prava. Što apsolutno ne znači da su zaista u praksi svi isti. Velika je razlika između ravnopravnosti i jednoličnosti.

Nakon kvalifikacionih perioda crnogorski osnovci imaju testove, koji su za sve apsolutno jednaki. Štaviše, standardizovani su za cijelu Crnu Goru. Ne ostavljaju prostora za improvizaciju, niti mogućnost djetetu da pokaže još nešto što zna, mimo onoga što je zadato. Kao da nas to ne zanima. Ovo je tipičan primjer za Ajnštajnovu izjavu o tome kako, ako ocjenjujemo ribu po njenoj sposobnosti penjanja, zauvijek ćemo misliti da je glupa. Naše školstvo ima problem upravo sa tim. Sve nas tretira na isti način i uvodi u statistiku, koja bi zasigurno bila mnogo bolja ukoliko bi se dalo malo više prostora.

Djeca veliki dio obrazovanja provode učeći kod kuće i dobar dio njihovog uspjeha zavisi od roditelja. Iako roditelj mora imati uvid u obrazovanje svog djeteta, činjenica da je učenje kod kuće dominantan vid sticanja znanja, ipak je druga krajnost u odnosu na potpunu nezainteresovanost roditelja.

Naposlijetku, postavlja se pitanje – kako predvidjeti koji je pravi put kada procjenjujemo kako usmjeriti dijete. Ukoliko smo rekli da moramo prevazići predrasudu o gimnaziji kao školi najboljoj za sve, ili visokom obrazovanju kao idealnom izboru za sve, kako uopšte možemo znati što je pravi izbor kada se

mlad čovjek nađe na prekretnici. Osnovna škola mu ne sugeriše to, niti je lako u tako ranom uzrastu kreirati profil ličnosti i afinitete. Međutim, ukoliko bi kompletan sistem osnovnog obrazovanja bio usmjeren na to da budi u djetetu interesovanje, ono koje već možda i ima u sebi, umjesto što zahtijeva učenje definicija i pravila napamet, možda bi već dovoljno pomogla.

Ne možemo imati recept za uspjeh. Ponekad potpuno očigledno sjajni projekti propadnu. Ponekad savršeni odlikaš, nosilac diplome „Luča“, postane vrlo inertan i nespeman za bilo kakav angažman, a njegov kolega koji je pozajmljivao sveske za popravni ispit, bude vrlo uspješan. Ova nepredvidivost zvuči čak pesimistično, ali nas opominje da nije suština u tome da magijom otkrijemo za što je koji učenik predodređen, već da mu edukacija usadi sposobnost prilagođavanja, procjenjivanja, zaključivanja i kreativnog rješavanja problema. U tome je sva magija sadržana.

Teritorijalno mala zemlja, ograničenih resursa, kao što je Crna Gora, ne može biti konkurentna kvantitetom. Srećom po nas, konkurentnost se ipak mjeri kvalitetom i uspješan obrazovni sistem je onaj čija nauka ima za cilj da unaprijedi i stvori inovaciju. Inovativnost nije nešto za što su nam potrebna beskrajna prostiranja i neograničena radna snaga. Potrebna je ideja, promišljanje, energija. Zbog toga te vrline obrazovni sistem mora oblikovati kod mladih ljudi.

Reforme školstva u Crnoj Gori su uglavnom nepopularne i na meti su dežurnih kritičara. Ovo je posebno došlo do izražaja kada je bilo potrebno od udžbenika Crnogorskog jezika (Maternjeg) i Istorije, napraviti političku propagandu o agresivnom nametanju „novih“ slova ili istorijskih činjenica koje ne odgovaraju određenoj struji. Dobra je okolnost da se na putu identitetskog razvoja na nivou školstva nije posrnulo, makar ne previše. Iako nosi svoje greške, a svako će naći neku novu, ovo

je važan element u smislu dugoročnog vaspitnog uticaja koji škola mora da nosi, pored obrazovnog. Nije riječ o nametanju, već o nasušnoj potrebi da se crnogorska stvarnost izučava onakva kakva jeste, a ne onakva kakva se nekome dopala. U tom pogledu, proći će još neko vrijeme dok se nova slova i upotreba jotovanih riječi u potpunosti prihvate, ali je činjenica da, možda nekome sporo, a nekome preagresivno, ipak stupaju na scenu crnogorske lingvistike.

Literatura:

- Ajduković M, Rajnhvajn Bulat L, *Doživljaj finansijskog statusa obitelji ipsihosocijalno funkcioniranje srednjoškolaca*, Pravni fakultet Zagreb, 2012

- Andrijašević Ž, *Nacija sa greškom*, Narodna knjiga, Podgorica, 2011.

- Bojović I, *Podsticanje motivacije učenika za učenje u nastavnom procesu, doktorska disertacija*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2017.

- Lalić-Vučetić N, *Postupci nastavnika u razvijanju motivacije učenika za učenje, doktorska disertacija*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2015.

- Penezić D. Nenad, *Kako postati preduzetnik*, Beograd, 2003.

- Simić-Vukomanović I, Đukić-Dejanović S, Đonović N, Borovčanin M, *Psiho-medicinski i socijalni činioci školskog uspeha, Engrami vol. 34 januar-mart 2012. br. 1*

- Taleb N.N., *Crni labud, Heliks*, Smederevo, 2016.

Elektronski izvori:

- www.businessdictionary.com
- www.dictionary.cambridge.org
- www.mpin.gov.me
- www.mpin.gov.me
- www.oxfordlearnersdictionaries.com
- www.zzzcg.me